

Wojciech Kalinowski

Problemy konserwatorskie miast kazimierzowskich - sympozjum naukowe

Ochrona Zabytków 23/3 (90), 230-233

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROBLEMY KONSERWATORSKIE MIAST KAZIMIERZOWSKICH — SYMPOZJUM NAUKOWE

Środowisko naukowe w Radomiu przejawia od kilkunastu lat ożywioną działalność w zakresie badań nad historią miasta i aktywnie uczestniczy w problemach ochrony i konserwacji zabytków miasta i regionu. Wiodącą rolę ma tu Radomskie Towarzystwo Naukowe, które z inicjatywy swego prezesa, doc. dra Stefana Witkowskiego, podjęło szereg badań i prowadzi ożywioną działalność wydawniczą¹, oraz Klub Miłośników Radomia i Ziemi Radomskiej, który dzięki niezmiernemu i pełnemu poświęceniu prezesowi, Tadeuszowi Osifińskiemu, odznaczonemu złotą odznaką „Za opiekę nad zabytkami”, zainicjował wiele pożytecznych akcji w zakresie ochrony, konserwacji i popularyzacji zabytków miasta i regionu².

Kolejną ceną i udaną imprezą³ była konferencja poświęcona zagadnieniom konserwatorskim w miastach powstałych za panowania Kazimierza Wielkiego, która odbyła się w dniach 15—16 listopada 1969 r. w Radomiu⁴. Konferencję zorganizowało Radomskie Towarzystwo Naukowe przy współudziale Klubu Miłośników Radomia i Ziemi Radomskiej, Wydziału Kultury MRN, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i innych instytucji i stowarzyszeń radomskich. Dobrze dobrane referaty oraz niezwykle ożywiona dyskusja, jak i uczestnictwo kilkudziesięciu wybitnych przedstawicieli środowisk naukowych i konserwatorskich z wyższych uczelni, instytutów naukowych i placówek konserwatorskich pozwala przypuszczać, że konferencja ta będzie jednym z trwałych osiągnięć w drodze do ochrony i przebudowy średniowiecznych ośrodków historycznych w miastach.

Symposium otwarte zostało przez Prezesa RTN, doc. dra Stefana Witkowskiego, który podkreślił m. in. znaczenie konferencji dla konkretnych działań w zakresie planowania i przebudowy Radomia. Następnie konferencję zagalę Przewodniczący PMRN, ob. Wacław Telus, który po przywitaniu przybyłych uczestników w imieniu władz miejskich stwierdził, że *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej docenia w pełni potrzebę rozwinięcia badań naukowych dotyczących różnych problemów miasta i w wielu wypadkach opiera swoje decyzje administracyjne na wnioskach wynikających z analizy naukowej. Władza administracyjna musi szukać wielu dróg dla tych decyzji, aby nie były one w kolizji z naturalnymi procesami zachodzącymi na terenie jej działania.* Jednym z elementów naukowego przygotowania przyszłych decyzji — powiedział dalej Przewodniczący MRN — powinna być obecna konferencja, której celem będzie nie tylko ochrona historycznego miasta kazimierzowskiego

¹ Towarzystwo wydaje od siedmiu lat „Biuletyn Kwartalny RTN”, zawierający wiele cennych materiałów do dziejów miasta i regionu, oraz wydawnictwa książkowe, jak np. *Rozwój Radomia 1945—1964*, praca zbiorowa, Radom 1964, *Zabytki Ziemi Radomskiej*, praca zbiorowa, Radom 1969, *Przemysł Radomia*, praca zbiorowa, w druku, *Urbanistyka i architektura Radomia*, praca zbiorowa, w druku, i inne. Obecnie w przygotowaniu jest wielka monografia historii Radomia w XIX i XX w. pod redakcją prof. dra St. Herbsta, *Katalog planów m. Radomia* w opracowaniu W. Kalinowski, i inne. Radomskie Towarzystwo Naukowe współpracuje aktywnie z szeregiem wyższych uczelni i instytutów naukowych w zakresie planowania przestrzennego, geografii stosowanej, historii itd. Było organizatorem licznych konferencji naukowych poświęconych różnym problemom miasta i regionu.

² Dzięki inicjatywie tego Klubu podjęto w 1967 r. prace konserwatorskie przy murach obronnych miasta kazimierzowskiego w Radomiu oraz przystąpiono do adaptacji dawnej rogatki miejskiej na turystyczny punkt informacyjny. Również z inicjatywy Klubu władze konserwatorskie utworzyły stanowisko konserwatora okręgowego dla północnej Kielecczyny i miasta Radomia.

³ W roku 1963 Klub Miłośników Radomia i Ziemi Radomskiej zorganizował pierwszą sesję naukową pt. „Radom i jego region w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości”. Następnie, w roku 1967 zorganizował naradę naukową pt. „Radom jako zespół zabytkowy” z którą związana była wystawa „Rozwój przestrzenny m. Radomia” w uzyskanym od miasta budynku dawnego kościoła św. Wacława, przeznaczonym do adaptacji na pracownię oddziału archeologicznego tutejszego muzeum i na siedzibę Ekspedycji Wykopaliskowej IHKM PAN. W roku 1965 z inicjatywy Klubu zorganizowano objazdową wystawę poświęconą ochronie i konserwacji zabytków, której uzupełnieniem jest wspomniana wyżej publikacja *Zabytki Ziemi Radomskiej*. Omawiana w sprawozdaniu konferencja, która odbyła się w ubiegłym roku, jest kontynuacją sesji naukowych z r. 1963 i 1967.

⁴ Część historyczna konferencji omówiona została szerzej w sprawozdaniu publikowanym w kwartalniku *Historii Kultury Materialnej*, XVIII, 1970, nr 2, s. 346. Radomskie Towarzystwo Naukowe przygotowuje do druku osobną publikację poświęconą konferencji, w której zamieszczone będą pełne teksty referatów i dyskusja.

w Radomiu, ale również taka jego przebudowa, aby spełniało ono swoje współczesne funkcje w organizmie miejskim i zapewniło mieszkańcom prawidłowe warunki bytowania. Takie stanowisko władz miejskich stworzyło wyjątkową atmosferę obrad, a w przyszłości zapewni harmonijną współpracę władz konserwatorskich z miejskim aparatem administracyjnym.

W pierwszym dniu obrad referaty wygłosili: doc. dr Andrzej Wyrobisz: *Działalność inwestycyjna Kazimierza Wielkiego*; doc. dr arch. Wojciech Kalinowski: *Urbanistyka miast kazimierzowskich*; dr arch. Jarosław Widawski: *Mury obronne miast kazimierzowskich*.

Te trzy celowo dobrane referaty, przedstawiające w wyczerpujący sposób zagadnienia polityki urbanizacyjnej i budowlanej Kazimierza Wielkiego, były cennym wprowadzeniem do obrad w dniu następnym, koncentrujących się na zagadnieniach konserwatorskich. We wszystkich referatach zwrócono uwagę na podłoże ekonomiczne działalności Kazimierza Wielkiego, które stanowiło również podstawę wielkiej akcji urbanizacyjnej. Nowe badania pozwalają na stwierdzenie, że liczba miast założonych w czasach panowania Kazimierza Wielkiego była znacznie większa, niż to podawał Jan Długosz i Janko z Czarnkowa (88 miast, w tym 52 królewskie). Również interesująco przedstawiają się zagadnienia budowy murów obronnych, wznoszonych głównie z pomocą finansową króla. Okazuje się, że w końcu XIV w. w granicach monarchii kazimierzowskiej zaledwie 13% miast otoczone było murami. Inne miasta miały bądź wały drewniano-ziemne, bądź tylko palisady. Warto zwrócić uwagę, że równocześnie na Śląsku miast otoczonych murami było 34—50%, na terenie Nowej Marchii i Pomorza Zachodniego — 51—64%, a w państwie krzyżackim aż 60—73%. Istotnym elementem obrony miast Kazimierzowskich były zamki, wznoszone bądź w obrębie murów, bądź w sprzężeniu z miastem.

Drugi dzień obrad rozpoczął się objazdem Radomia, w czasie którego uczestnicy zapoznali się z problemami urbanistycznymi miasta i z pracami konserwatorskimi prowadzonymi przy kazimierzowskich murach obronnych. Następnie referaty wygłosili:

mgr Bohdan R y m a s z e w s k i: *Problemy konserwatorskie ośrodków historycznych w miastach*; doc. dr arch. Andrzej G r u s z e c k i: *Wyniki badań murów obronnych w Radomiu — problemy konserwacji i ekspozycji*; mgr Wojciech T w a r d o w s k i: *Wyniki badań archeologicznych na terenie miasta kazimierzowskiego w Radomiu*; mgr Andrzej M i c h a ł o w s k i: *Problemy konserwatorskie miast średniowiecznych w Kielecczyźnie*; prof. dr arch. Kazimierz W e j c h e r t: *Problemy zagospodarowania przestrzennego miasta kazimierzowskiego w Radomiu*.

Jak widać z tytułów referatów, dzień ten poświęcony był problemom związanym z ochroną i przebudową miasta kazimierzowskiego w Radomiu na tle ogólnych problemów konserwatorskich dotyczących historycznych ośrodków miejskich. Rozpoczęte prace badawcze i konserwatorskie ograniczają się w tej chwili do niewielkiego odcinka murów przy ul. Wałowej, na tyłach gmachu popijarskiego, gdzie zachował się w pełnej wysokości (wraz z nadbudowami) fragment muru kazimierzowskiego pomiędzy nie istniejącą Bramą Krakowską a basztą od strony wschodniej oraz dalszy odcinek w kierunku wschodnim, niestety już w niepełnej wysokości. Badania archeologiczno-architektoniczne przyniosły odsłonięcie murów Baszty Krakowskiej (fundament z ciosów), przedbramia oraz niezwykle interesującego fragmentu drogi moszczonj drewnem, dochodzącej do fundamentów bramy, pochodzącej zapewne z XV w. Ustalono pierwotny poziom terenu oraz miejsce zewnętrznej fosy; po zbiuciu tynków udało się rozwarstwić dwie kolejne nadbudowy: pierwszą o szerokich blankach ze strzelnicami, drugą prostą ze strzelnicami dla broni palnej. Wyjątkowo dobrze zachowany fragment muru, w pełnej wysokości wraz z kolejnymi modernizacjami, jest unikalnym zabytkiem na terenie Polski centralnej. Odsłonięte fragmenty muru poddane zostały konserwacji, odsłonięto strzelnice (zamurowując przebite później okna), a kolejne blankowania oznaczono czarną spoiną. Zaprojektowane są dalsze prace przy konserwacji fundamentów Bramy Krakowskiej i przedbramia oraz obniżenie i zagospodarowanie przyległego terenu.

Prace przy fragmencie murów kazimierzowskich w Radomiu są zaczątkiem przyszłych prac, które mają doprowadzić do prawidłowego zagospodarowania całego terenu miasta średniowiecznego. Interesujące warianty studialnego planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego miasta kazimierzowskiego, wykonane przez

Katedrę Urbanistyki Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem prof. dra arch. K. Wejcherta, oraz kilka projektów studenckich wykonanych w tejże katedrze, dotyczących m. in. zagospodarowania ciągu pieszego wzdłuż ulicy Rwańskiej, pokazały możliwości opracowania kompleksowego projektu i realizacji miasta kazimierzowskiego jako pełni samodzielnej, funkcjonalnej i zachowującej specyficzną „indywidualność przestrzeni”. W referacie swym prof. dr K. Wejchert zwrócił uwagę na konieczność objęcia projektem szczegółowym również tzw. Starego Miasta z grodziskiem Piotrówka, prezentując studencki projekt zagospodarowania Placu Stare Miasto, oraz ciągu ul. Żeromskiego, stanowiącej nadal kręgosłup dzielnicy śródmiejskiej.

Sprawy zagospodarowania ul. Żeromskiego oraz ochrony architektury z I poł. XIX w. i przełomu XIX i XX w. podniósł w swym referacie mgr A. Michałowski, zwracając uwagę na specyficzny charakter ośrodków średniowiecznych w Polsce, zachowujących pierwotny układ planu, a wypełnionych najczęściej zabudową z okresów późniejszych.

Referat mgr B. Rymaszewskiego, prezentujący szeroki wachlarz przykładów z miast polskich i europejskich, wydożył złożoność problemów występujących w związku z przebudową i modernizacją ośrodków historycznych. W Polsce po odbudowie najbardziej zniszczonych miast zabytkowych dopiero rozpoczynamy prace nad modernizacją i przebudową historycznych dzielnic śródmiejskich, które — choć nie ucierpiały w czasie wojny — wymagają pilnie modernizacji zasobów mieszkaniowych, przebudowy sieci komunikacyjnej i przekształcenia struktury funkcjonalnej. Prace rozpoczęte w Toruniu, które szeroko prezentował referent, są pewnym przykładem metody postępowania, choć ze względu na wyjątkową liczbę cennych zabytków Toruń ma własną specyfikę konserwatorską.

Po referatach rozpoczęła się ożywiona dyskusja, która bez przerwy obiadowej przeciągnęła się do późnych godzin popołudniowych. Dotyczyła ona głównie problemów związanych z konserwacją i przebudową ośrodków historycznych. Mgr arch. M. Witwicki oraz doc. dr arch. A. Gruszecki poruszyli sprawę konieczności badań naukowych i podjęcia opracowań studiów historyczno-urbanistycznych do planów szczegółowych zagospodarowania przestrzennego miast. Doc. dr arch. Cz. Krassowski zwrócił uwagę na potrzebę przyszłych funkcji miast kazimierzowskich, które w przyszłości będą niewątpliwie poważną atrakcją turystyczną, a ich pochodzenie z okresu panowania Kazimierza Wielkiego może stać się elementem miastotwórczym. Apelowwał również o nawiązanie współpracy pomiędzy władzami administracyjnymi miast kazimierzowskich.

Doc. dr arch. H. Adamczewska-Wejchert i doc. dr arch. W. Kalinowski poruszyli problemy współpracy władz konserwatorskich i służb architektoniczno-budowlanych, koniecznej dla uniknięcia zarysowujących się kontrowersji. Doc. H. Adamczewska zwróciła uwagę, że dotychczasowa działalność konserwatorska obejmowała głównie pojedyncze obiekty, a unikała podjęcia kompleksowych problemów modernizacji i przebudowy ośrodków historycznych. Konieczność podjęcia prac nad szczegółowym planem zagospodarowania przestrzennego miasta kazimierzowskiego wymaga rozważenia jego przyszłych funkcji (głównie mieszkalnictwo, handel i rzemiosło) oraz stworzenia warunków do działalności inwestycyjnej spółdzielczości mieszkaniowej, przez wyburzenie zrujnowanych domów niezabytkowych, oficyn i komórek. Doc. dr W. Kalinowski zwrócił uwagę na zmiany, jakie nastąpiły w ostatnim dwudziestopięcioletniu w poglądach i kierunkach działalności konserwatorskiej. Wyrazem tej ewolucji są rozwiązania terenów dawnych murów obronnych w Warszawie i ruin zamku krzyżackiego w Toruniu, gdzie — przy uszanowaniu wszystkich cennych relikwów historycznych — stworzono nową kompozycję przestrzenną i nadano nową treść funkcjonalną i społeczną.

Mgr arch. R. Rodak, kierownik Wydziału Architektury i Budownictwa MRN w Radomiu, podał do wiadomości zebranych, że Pracownia Urbanistyczna w Radomiu rozpoczyna w 1970 r. prace nad planem zagospodarowania przestrzennego miasta kazimierzowskiego w Radomiu w skali 1 : 500, który po zatwierdzeniu będzie ważnym elementem ochrony prawnej tych terenów przed niepożądanymi lokalizacjami i inwestycjami.

Obrady zamknął prezes RTN, dr St. Witkowski, który dziękując referentom i uczestnikom za aktywny udział w sympozjum zwrócił uwagę na konieczność podjęcia prac

nad problemami pierwotnej funkcji miast kazimierzowskich i jej przemian na przestrzeni sześciu minionych wieków. Podkreślił również trudności związane z przebudową ośrodków historycznych, ze względu na skomplikowane problemy socjologiczne, techniczne, ekonomiczne i konserwatorskie, związane z modernizacją zabudowy i przemianami funkcji tych dzielnic miejskich.

Uczestnicy konferencji, odbywającej się w lokalu Muzeum Regionalnego w Radomiu, mieli również możliwość zapoznania się ze stałą ekspozycją poświęconą historii Radomia i regionu, przygotowaną na „Dni Radomia” w 1969 r.

Wojciech Kalinowski

NARADA W SPRAWIE KLIMATYZACJI KAPLICY ZAMKOWEJ W LUBLINIE

W dniu 23 marca 1970 r. odbyła się na zamku w Lublinie kolejna narada koordynacyjna w sprawie realizacji prac mających na celu powstrzymanie procesu destrukcji malowideł ściennych w tutejszej kaplicy. Wieloosobowemu zebraniu przewodniczył mgr Mieczysław Kurzątkowski, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie.

Mgr inż. Zdzisław Zieliński (Biuro Studiów i Projektów Instalacji Przemysłowych „Instal” w Warszawie) przedstawił wstępny projekt urządzeń klimatyzacyjnych kaplicy, realizujący założenia wstępne (temperatura powietrza 18° C, + — 1° C, pH 60, + — 5). Zebrani zapoznali się z trzema wariantami projektu, wykorzystującymi w mniejszym lub większym stopniu urządzenia importowane. W myśl założeń projektanta krypta będzie mieć jedynie ciepłe, odpowiednio regulowane powietrze. Prof. dr Jan Ferencowicz (Politechnika Wrocławska), koreferent projektu przedstawił skrót swego koreferatu, w którym — poza szczegółowymi uwagami — opowiedział się za wariantem przewidującym większy udział urządzeń krajowych. Za takim rozwiązaniem — zdaniem koreferenta — przemawia między innymi prostsza konstrukcja urządzeń krajowych ułatwiająca nieodzowne remonty. Inż. Zieliński poinformował o powstającym specjalistycznym serwisie dla importowanych urządzeń klimatyzacyjnych, co przemawiałoby za instalacją kompletnych urządzeń importowanych nader prostych w eksploatacji.

Po wizji lokalnej w kaplicy i wyczerpującej dyskusji zdecydowano rozstrzygnięcie wyboru jednego z wariantów zostawić Głównej Komisji Konserwatorskiej ZMiOZ. Komisja powinna otrzymać wyniki analizy składu chemicznego wody, która ma nawilżać wnętrza, aby uzyskać dane, w jakim stopniu malowidła mogą być narażone na osadzanie się soli zawartych w tej wodzie.

Mgr M. Kurzątkowski poinformował zebranych o realizacji innych zamierzeń związanych z kaplicą. Jak wiadomo, specjaliści zorientowani w zagadnieniach konserwatorskich kaplicy zamkowej (prof. Bohdan Marconi, mgr Hanna Grzesikowa, mgr Piotr Rudniewski i inni) od dłuższego czasu zgłaszali postulaty kompleksowego rozwiązania pilnych potrzeb konserwatorskich całej kaplicy. Czytelnicy Ochrony Zabytków mogli się z nimi zapoznać w artykule Piotra Rudniewskiego i Mieczysława Samborskiego („Ochrona Zabytków” 1968, nr 3, s. 15—30). Realizacja tych wniosków przedstawia się następująco. Zakończono budowę wewnętrznego dachu nad sklepieniami kaplicy, który ma zapewnić rzeczywistą osłonę przed opadami. Realizowane są badania archeologiczne wzgórza zamkowego (Muzeum Okręgowe w Lublinie), wykonuje się inwentaryzację i badania sieci kanalizacyjnej wzgórza („Geoprojekt” Gdańsk). Lubelskiemu Oddziałowi PKZ zlecono: ekspertyzę statyczną kaplicy, projekt tymczasowego uporządkowania otoczenia zamku, projekt zabezpieczeń przeciwwilgociowych i statycznych kaplicy. Ten ostatni będzie mógł być podjęty po otrzymaniu inwentaryzacji układu wodnego wzgórza zamkowego.